

УДК 378.091.011.3-051:373.2/3.064.04

3.2-056.2/3

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-1-141-146

Щербакова К. Й.

кандидатка педагогічних наук, професорка кафедри дошкільної освіти
Маріупольського державного університету
vladimirsherbakov@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7189-9728

**ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

У статті висвітлюється одна з актуальних проблем сучасної педагогічної науки – проблема розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Значущість і можливість розв'язання цієї проблеми в теоретичному аспекті доведено у дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених (Н. Ашиток, Н. Бричок, А. Катаєва, А. Колупаєва, С. Миронова, А. Обухівська, О. Платонова та ін.). Як доводять науковці, розвиток дітей з особливими потребами та особливими можливостями у навчанні потребує створення відповідних умов забезпечення соціалізації дитини й формування в неї емоційно-позитивного ставлення до навчання і розглядається в контексті організації психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини та організації спільної діяльності її зі здоровими однолітками в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Доведено, що значний вплив на результат освітньої діяльності таких дітей має саме їх перебування в інклюзивній групі й змістовна спільна діяльність зі здоровими однолітками, що відбувається завдяки психолого-педагогічному супроводу.

Готовність вихователя до корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають особливі потреби у навчанні, залежить від його цілеспрямованої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Така підготовка забезпечує, по-перше, теоретичну психолого-педагогічну підготовленість майбутнього вихователя, по-друге – надає йому можливість опанувати організаційно-комунікативними вміннями, що спрямовані на встановлення партнерських взаємин зі всіма суб'єктами освітнього процесу: діти з особливими освітніми потребами, їхні батьки та медико-психолого-педагогічні фахівці закладу освіти.

Важливим компонентом готовності вихователя та його асистента до роботи з дітьми, які мають особливі потреби у навчанні, є сформованість у нього загальнопедагогічних компетентностей та відповідних особистісних якостей майбутнього фахівця: демократичність, толерантність, відповідальність, креативність, емпатія тощо.

Готовність вихователя до забезпечення супроводу розвитку дітей з особливими освітніми потребами має відповідати основним вимогам, які висувуються у державно-нормативних документах до професіоналізму сучасного педагога.

Ключові слова: професійна готовність вихователя, психолого-педагогічний супровід, діти з особливими потребами.

Постановка проблеми. Важливою характеристикою сучасної педагогічної науки є звернення значної кількості вчених до пошуку ефективних шляхів розвитку дітей з особливими освітніми потребами (Н. Ашиток, С. Бричок, О. Катаєва, А. Колупаєва, Л. Манулова, С. Миронова, А. Обухівська, О. Платонова, Н. Селіванова, П. Таланчук та ін.). Саме цей напрям у вітчизняній та зарубіжній науці реалізує основні принципи освіти – її гуманістичність та демократичність.

Не лише науковці, але й суспільство в цілому переосмислюють традиційні підходи до реалізації права дітей з особливими потребами на освіту, їх соціалізацію та гармонійний розвиток. Науковці доводять значний позитивний вплив на розвиток таких дітей саме перебування їх у дитячому колективі та змістовне спілкування з однолітками. Основне завдання педагогів, які працюють в інклюзивних групах – це створення емоційно-позитивних умов для такого спілкування та організація змістовної спільної діяльності між всіма учасниками освітнього процесу.

Мета статті: обґрунтування на теоретичному рівні значущості професійної готовності майбутніх вихователів до забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У державних та нормативних документах про освіту висувуються конкретні вимоги до організації освітнього процесу та забезпечення розвитку дітей незалежно від стану їхнього здоров'я.

У зв'язку з цим суспільство приділяє увагу інтеграції дітей з особливими потребами в інклюзивні групи закладів дошкільної освіти. В останні десятиліття ця проблема стає однією з актуальних. Концептуальна ідея такої інтеграції впливає з того, що дитині для повноцінного розвитку її можливостей потрібен оптимально організований сенсорно-пізнавальний розвиваючий простір, а також спілкування із здоровими однолітками під наглядом і керівництвом спеціалістів. Таким дітям потрібна дієва психолого-педагогічна корекційна допомога та опора на їхні психологічні можливості на основі індивідуально-особистісного підходу в навчальному і виховному процесі.

Діти з особливими можливостями потребують відповідних заходів у контексті медичної, соціально-побутової та професійної психолого-педагогічної реабілітації, створення необхідних комфортних умов для розвитку в них основних психічних пізнавальних та емоційно-вольових процесів, особистісних якостей, здібностей, задоволення потреб у соціальному, моральному, духовному самовдосконаленні. Відповідно до цього сучасний педагог, який працює в інклюзивній групі, має володіти компетентностями психолого-педагогічного супроводу для розвитку таких дітей. Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що автори, характеризуючи сутність супроводу розвитку дітей, визначають такі компетентності: здатність створювати в межах даного соціально-педагогічного середовища умови для формування особистості дитини (І. Удовенко); здатність забезпечувати психологічне здоров'я дитини (І. Дубровіна); здатність створювати оптимальні умови для розвитку дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей (Є. Каралашвілі). Отже, оволодіння психолого-педагогічним супроводом маємо вважати одним з показників готовності вихователя до забезпечення розвитку дитини з особливими потребами. У нашому дослідженні увага приділялася дітям із затримкою психічного розвитку.

Виходячи з цього, зміст професійної готовності вихователя має включати сформованість у нього, в першу чергу, діагностичних умінь як основи організації індивідуальної роботи з дитиною, яка потребує особливих спільних дій всіх учасників освітнього процесу в інклюзивній групі.

Науковці (Ю. Богатіков, А. Капська, Н. Нікітіна, А. Печнікова, О. Платонова, Н. Чернікова, Д. Шульженко та ін.) доводять, що діти з особливими потребами в фізичному чи психічному розвитку значно відрізняються від здорових дітей. При цьому вони відрізняються й між собою, навіть тоді, коли їм ставлять один і той же діагноз, наприклад, затримка психічного розвитку. Головна причина не лише в особливостях і потребах дитини, але і в реакції на цю ситуацію соціального оточення.

Спираючись на термінологію Л. Виготського, про зони розвитку дитини, маємо зазначити, що діти із затримкою психічного розвитку відрізняються як на рівні актуального розвитку, так і на рівні можливостей зони найближчого розвитку. Слід підкреслити, що до цього в цих дітей значно довший шлях до успіху. А реалізація цього залежить від готовності вихователів до здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими психічними потребами. Важливе значення мають спільні дії всіх учасників освітнього процесу, зокрема батьки дитини. Як правило,

вони є істинним джерелом, гарантом милосердя до дитини, вони жаліють свою дитину, на жаль, часто підкреслюючи її безпорадність. Сторонні люди не рідко висловлюють співчуття батькам, а іноді – проявляють байдужість до цієї проблеми.

У Законі «Про дошкільну освіту в Україні» акцентується увага на тому, що в освітньому процесі важливе значення має єдність виховних впливів педагогів та батьків на дітей з метою розкриття їх особистості, розвиток у них мотивації, зокрема до пізнавальної діяльності. У Державному стандарті – Базовому компоненті дошкільної освіти йдеться в основному про виховання і розвиток здорових дітей. Спираючись на загальну мету дошкільної освіти, маємо зазначити, що принципово важливою є відповідальна робота з дітьми, які мають особливі освітні потреби, наприклад у навчанні. Це спільна робота батьків і суспільних виховних інститутів. Такий підхід зробить освітній процес якісним, безперервним, забезпечуватиме емоційно-комфортне існування дитини з особливими потребами в дитячому соціумі, що має важливе значення саме для неї.

Ретроспективний аналіз порушеної проблеми засвідчив певні особливості у роботі з дітьми, які мають індивідуальні освітні потреби. Виходячи з цього, ми розглядаємо ці особливості в роботі як протиріччя в її організації, що спрямовані на розв'язання проблеми:

- у зарубіжній і вітчизняній науці доведена значущість соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, але, як свідчить педагогічна практика, заклади дошкільної освіти поки що мають значні труднощі в організації цього процесу, які пов'язані, у першу чергу, з недосконалою готовністю вихователів до такої роботи;

- батьки дітей, в яких є особливі освітні потреби, прагнуть до партнерських взаємин з медико-психолого-педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти, але в них недостатньо відповідного досвіду такого спілкування;

- діти з особливими освітніми потребами інтуїтивно прагнуть до спільної діяльності зі здоровими однолітками, але попередній досвід індивідуального виховання в родині не надає їм можливості для реалізації цього;

- в інклюзивних закладах дошкільної освіти конкретну діагностичну і корекційну роботу з такими дітьми одночасно виконують вихователь, його асистент та фахові спеціалісти: психологи, дефектологи, логопеди, основними пріоритетними функціями яких є забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини. Але, як свідчить педагогічний досвід, вихователі не завжди готові до цього забезпечення, до партнерських взаємин з усіма суб'єктами багатofакторного освітнього процесу. Значна кількість з них не має достатньої професійної готовності до розв'язання цих проблемних завдань з виховання таких дітей, не мають достатнього досвіду у створенні необхідного сенсорно-пізнавального простору, у них бракує методичних розробок (конспектів індивідуальних занять, конкретних моделей і рекомендацій для роботи з такою дитиною, тестів для отримання фактичних змін у розвитку дитини тощо). Вони не вміють розробляти адаптовані корекційні індивідуальні програми до кожного розділу дійсних програм розвитку дитини.

Але діти вже перебувають в інклюзивних закладах, і вихователям необхідна термінова підготовка до організації корекційної роботи з дітьми, в яких є особливі освітні потреби. При цьому слід зазначити, що безпосередньо сьогодні така робота вже відбувається, але цього недостатньо. Оскільки особливі потреби мають різноманітний (фізіологічний, психологічний, психофізичний) характер, це потребує фахівців зі сталою спеціальною професійною, відповідною до цих вимог, підготовкою. А таких спеціалістів поки що в достатній кількості немає. Звичайно, оперативна робота, яка скоригує діяльність педагога в контексті цієї проблеми, на часі. У різних формах підвищення кваліфікації педагогів вона вже проводиться. Але основний шлях у розв'язанні наукових та практико-педагогічних проблем, пов'язаних з інклюзивною освітою дітей з особливими освітніми потребами – це професійна якісна підготовка майбутніх вихователів у закладах вищої освіти.

Така професійна спрямованість передбачає, по-перше, його теоретичну, психолого-педагогічну, методичну і спеціальну практичну підготовку, по-друге, – це

розвиток мотивації і сформованість відповідних особистісних якостей майбутнього фахівця. Сучасний фахівець має бути ознайомлений із вимогами до організації освітнього процесу в інклюзивних групах, де виховуються діти з особливими потребами, підготовлений до організації партнерської взаємодії з такими дітьми та їх батьками, здатний приймати й допомагати їм, готовий організувати психолого-педагогічний супровід дитини, спрямований на забезпечення емоційно-комфортного існування кожного вихованця з урахуванням його можливостей, підготовлений розробляти індивідуальні програми відповідно до й реалізовувати їх в практичній діяльності.

Як доводять дослідження сучасних науковців й дані нашого педагогічного досвіду, діти, які мають особливі проблеми у навчанні, приходять до закладу дошкільної освіти у 4–5, а іноді й у 6 років, як правило, у молодшу групу, а в них вже сформовані відповідні психокомплекси, що заважають їм, перш за все, соціалізуватися, встановлювати позитивні контакти з незнайомими дорослими та здоровими дітьми у групі. У таких дітей досить часто спостерігаються проблеми у розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів. У них вже сформувався відповідний стиль поведінки. Серед цих психокомплексів у більшості дітей мають місце такі: незахищеність, тривожність, невпевненість у собі, а іноді фрустрація або агресивність. Усім медико-психолого-педагогічним працівникам, які залучені до роботи в інклюзивній групі, з самого початку треба встановлювати довірливі, доброзичливі взаємини як з дитиною, так і з її батьками. Партнерська взаємодія дорослих створюватиме сприятливі умови для перебування такої дитини, в іншому, поки що незнайомому їй просторі. Дитина повинна адаптуватися в цьому просторі, прийняти не тільки його, але і правила існування в ньому. Від дитини будуть вимагати відповідної самостійності. У родині батьки часто брали на себе те, що пов'язане зі самообслуговуванням дитини.

Термін адаптації в таких дітей різний, тому не треба поспішати. Дитина має повірити нам, прийняти нашу увагу, небайдужість до неї, «дозволити» собі і нам спільні партнерські взаємини. Наші цілеспрямовані спостереження довели, що тільки після цього будуть результативними навчальні заняття за адаптованою до особливих потреб дитини індивідуальною програмою її розвитку. Виконання дітьми конкретних завдань, аналіз їх результатів доводять, що форми і методи роботи з дитиною строго індивідуальні, вони залежать від особливих потреб дитини, досвіду її попереднього спілкування, від тих можливостей, які відповідають стану її здоров'я.

З позиції психолого-педагогічної науки процес навчання розглядається як взаємодія, як взаємозалежний обмін знаннями, організація взаємних дій, спрямованих на реалізацію і результат спільної діяльності. У процесі взаємодії з дитиною вихователь здійснює необхідне регулювання, своєчасний контроль, забезпечує вплив та необхідну допомогу (Н. Ашиток, С. Бричок, О. Катаєва, А. Колупаєва, Ю. Найда, Н. Софій та ін.).

Науковці доводять, що будь-яка взаємодія відбувається у єдності двох компонентів: змісту і стилю. Зміст визначає, навколо чого або з приводу чого розгортається та чи інша взаємодія. Стиль вказує на те, як людина взаємодіє з оточуючими. Аналізуючи такий нетиповий, складний процес взаємодії в умовах навчання дітей з особливими потребами у навчанні, науковці виділяють у ньому продуктивний і непродуктивний стилі.

Наші спостереження підтверджують наукові дані про те, що взаємовплив суб'єктів, які прагнуть до позитивного результату, відповідно до потреб їх спільної діяльності, спрямовується на зміни, перш за все, в емоційно-психологічному стані, поведінці та особистості дитини в цілому. Проблема необхідності встановлення взаємодії фахівців закладів освіти та родини привертала до себе увагу вчених різних наукових галузей (філософів, педагогів, психологів, дефектологів, соціологів тощо) упродовж тривалого часу. Без розв'язання проблеми взаємодії сім'ї та закладів освіти, у тому числі дошкільної освіти, неможливий позитивний результат. У взаємодії реалізується ставлення однієї людини до іншої, як до суб'єкта, у якого є

свій власний світ, тобто це взаємодія «внутрішніх світів»: обмін думками, знаннями, образами, вплив на цілі й потреби, оцінки іншого індивіда, його емоційний стан.

Як правило, майже всі батьки готові до безумовного сприйняття власної дитини з урахуванням її особливих потреб, у тому числі й у навчанні. Вони також готові до співучасті з медично-психолого-педагогічними фахівцями у встановленні позитивних контактів, прагнуть використовувати діалогічну стратегію спілкування, але це не завжди відразу в них виходить.

Об'єктивними підставами для обов'язкового включення батьків у процес корекції розвитку дитини з особливими освітніми потребами є такі: саме в батьків і педагогів є можливість постійно спостерігати за поведінкою дитини, обмінюватися досвідом та професійно аналізувати отримані дані; цілеспрямовані спостереження допомагатимуть виявляти специфіку вираження емоційно-вольових проявів дитини залежно від причинно-наслідкового зв'язку між психологічними або сенсорними подразниками і реакцією дитини на них; забезпечення конструктивного характеру взаємодії всіх учасників освітнього процесу, єдність критеріїв у створенні позитивного емоційного фону і стилю спілкування як у закладах дошкільної освіти, так і в родині, які забезпечуватимуть оптимальні умови для розвитку дитини. Важливою підставою для корекції розвитку дитини з особливими потребами є постійний довірливий контакт вихователя, його асистента, психолога, дефектолога, логопеда та усіх членів родини з дитиною.

Урахування в освітньому процесі цих обставин дозволить отримати необхідну інформацію для того, щоб разом із психологом та медичними працівниками вибудувати індивідуальну програму адаптованих дій, яка під час роботи з дитиною враховуватиме особливості її освітніх можливостей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, теоретичний аналіз порушеної проблеми, а також досвід спостереження автора статті за поведінкою дітей в освітньому процесі в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти засвідчив деякі шляхи підготовки вихователя до забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Психолого-педагогічний супровід розглядається нами як важливий інструмент забезпечення відповідних умов для соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, розвитку в неї мотивації до пізнавальної діяльності та готовності до накопичення знань та вмінь, які будуть основою формування базових компетентностей та особистісного досвіду.

На нашу думку, найбільш актуальними для подальших досліджень є такі проблеми: адекватне змістовне забезпечення сенсорно-пізнавального простору як важливого чинника мотивації дитини з особливими потребами до навчальної діяльності; організація партнерських взаємин між суб'єктами освітнього процесу в закладах інклюзивної дошкільної освіти та ін.

Література

1. Бричок С., Шалієва Ю. Діагностика як основа психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Інноватика у вихованні*. Вип. 12. 2020. С. 93–103.
2. Катаева А. А., Стребелева Е. А. Дидактические игры в обучении дошкольников с отклонениями в развитии: пособие для учителя. Москва: Владос, 2004. 220 с.
3. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Платонова О. Г. Проблема соціалізації дітей з обмеженими особливостями. *Вісник черкаського університету ім. Б. Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 1. С. 171–176.

References

1. Brychok, S. & Shaliiyeva, Y. (2020). Diahnostyka yak osnova psykhologo-pedahohichnoho suprovodu ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorov'ia [Diagnosis as a basis for psychological and pedagogical support of children with disabilities]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*. 12. 93–103 [in Ukrainian].

2. Kataeva, A. & Strebeleva, E. *Didakticheskie ihry v obuchenii doshkol'nikov s otkloneniyami v razvitii* [Didactic games in teaching preschoolers with developmental disabilities. Moskva [in Russia].

3. Kolupaieva, A. (2016). *Inklyuzivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from basics to practice. Kyiv [in Ukrainian].

4. Platonova, O. H. (2019). Problema sotsializatsii ditei z obmezhenyimi osoblyvostyamy [The problem of socialization of children with disabilities]. *Visnyk cherkaskoho universytetu im. B. Khmelnytskoho – Bulletin of Cherkasy University. B. Khmelnytsky. 1.* 171–176 [in Ukrainian].

Shcherbakova K.

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Preschool Education
Mariupol State University
vladimirsherbakov@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7189-9728

**PROFESSIONAL READINESS OF AN EDUCATOR TO PROVIDE
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT
FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS**

The article highlights one of the current problems of modern pedagogical science – the problem of development of preschool children with special educational needs. Knowledge and possibility of solving this problem in theoretical aspect are given in researches of many domestic and foreign scientists (N.Ashitok, N.Brychok, A.Kataeva, A.Kolupaeva, S.Mironova, A.Obukhovskaya, O.Platonova and others.). As there are enough scientists, the development of children with special needs and special learning opportunities requires the creation of appropriate measures to ensure the child's socialization and the formation of emotionally positive attitude to learning and consideration in the context of psychological and pedagogical support of child development and joint activities with healthy religions. in inclusive groups of preschool institutions. It is proved that the most important influence on the result of educational activities of such children is their stay in inclusive groups and meaningful joint activities with healthy peers, which arises as a result of psychological and pedagogical support.

Readiness of the sample for correctional and developmental work with children wich have special educational needs, depending on its purposeful professional training in higher education institutions. Such training requires, firstly, theoretical psychological and pedagogical training of the future educator, and secondly – gives him the opportunity to use organizational and communicative content, which are in the establishment of partnership communities with all actors in the educational process: children with special educational needs, their parents and medical-psychological-pedagogical specialists of the educational institution.

An important component of the readiness of the educator and his assistant to work with children with special learning needs is the formation of his general pedagogical competencies and relevant personal qualities of the future specialist: democracy, tolerance, responsibility, creativity, empathy and more.

The readiness of the educator to provide support for the development of children with special educational needs must meet the basic requirements set out in state regulations for the professionalism of the modern teacher.

Key words: professional readiness of the educator, psychological and pedagogical support, children with special needs.